

Аднак палітычная эліта Рэчы Паспалітай не прызнала новы тытул: у зваротных пасланнях як польскага караля, так і парламента (Рады) *самодержеца*, таксама як і *царь*, пры найменні маскоўскіх кіраўнікоў ігнаруецца. Пар.: *Божю м(и)л(о)стью великому г(о)с(по)д(а)ру и великому кн(я)зю Борису Федоровичу всея Руси, влодымерскому, московскому, новгородскому, казаньскому, астраханьскому, псковскому, тверскому, югорскому, пермьскому, вятскому, болгарскому и иных* (1600) [1, с. 226].

Такім чынам, ужыванне тытулатуры польска-літоўскага і рускага манархаў у дыпламатычных тэкстах “Метрыкі ВКЛ 1585–1600 гг.” выходзіць за рамкі выключна этыкетнай функцыі. Лексічныя і структурныя трансфармацыі тытулатуры абодвух уладароў не толькі адлюстроўваюць актуальныя геапалітычныя працэсы, але і ствараюць своеасаблівы палітычны падтэкст, па значнасці не менш важны за змест дакумента.

Літаратура

1. Lietuvos Metrika. – Vilnius: Mokslo ir enciklopediju leidykla. – Книга 594 : 1585 – 1600 / Lietuvos istorijos institutas; parengė Algirdas Baliulis. – Vilnius : Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006. – 300 p.

2. Кршлянин, Н. Титул самодержца (автократора) в Серии 1: России: два пути развития византийского наследия / Н. Кршлянин // Вестник Волгоградского государственного университета. Сер. 4. История. Регионоведение. Международные отношения. – 2017. – Т. 22. – № 5. – С. 162–183.

Вікторыя Сімановіч

КАНСТРУКЦЫІ З ЭПАНІМІЧНЫМІ І ТАПАНІМІЧНЫМІ КАМПАНАНТАМІ Ў СІСТЭМЕ БЕЛАРУСКІХ ПРЭСОНІМАЎ

Феномен газеты прыцягвае ўвагу вучоных на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў. Пры гэтым абгрунтоўваецца класіфікацыя газетных жанраў, вырашаюцца асаблівыя пытанні стылю перыядычных выданняў, акрэсліваюцца асаблівасці іх мовы. Дастаткова падрабязна і ў розных аспектах (сіntaxe, мовы, функцыянальным, стылістычным) вывучаны спецыфіка і функцыі загаловачных комплексаў газетных артыкулаў, аднак самі найменні сродкаў масавай інфармацыі (прэсонімы) яшчэ не былі прадметам спецыяльнага лінгвістычнага даследавання. Гэта звязана ў першую чаргу з тым, што перыядычныя выданні працяглы час не ўспрымаліся як макратэкст і, адпаведна, іх назвы не разглядаліся як ключавы кампанент дадзенага макратэксту [3, с. 3].

Нават папярэдняе знаёмства з корпусам беларускіх прэсонімаў сведчыць пра яго гетэрагеннасць – назвы перыядычных выданняў вызначаюцца сваёй шматлікасцю, неаднастайнасцю, разнастайнасцю структурных схем і наяўнасцю семантычных асаблівасцей.

Задача дадзенай работы – сістэматызаваць фрагмент агульнага корпусу беларускіх прэсонімаў – найменняў, у структуру якіх уваходзяць кампаненты тапанімічнага і эпанімічнага характару. Актуальнасць вывучэння

гэтых груп найменняў звязана з іх шырокай распаўсюджанасцю – яны складаюць каля 20% ад агульнай колькасці намінацый, датаваных інтэрвалам з 1776 г. да 1975 г.

Найбольш шматлікай з’яўляецца група назваў перыядычных выданняў, якія ўтрымліваюць у сваёй структуры тапанімічны кампанент. Гэтыя найменні адметныя тым, што, у адрозненне ад іншых груп, сваёй унутранай формай паказваюць на дакладную лакалізацыю перыядычнага выдання. Разам з тым структурна-граматычныя схемы, па якіх яны сканструяваны, не выходзяць за межы агульнага інвентара ўтваральных сродкаў беларускай прэсаниміі. Так, увесь корпус зафіксаваных прэсонімаў з кампанентамі тапанімічнага характару можна падзяліць на тры групы: **монакампанентныя, бікампанентныя і полікампанентныя.**

Намі зафіксаваны толькі адзінкавы монакампанентны прэсонім тапанімічнага характару *Беларусь*. Аднак дадзеным найменнем называліся розныя перыядычныя выданні – аднаіменныя газеты выдаваліся з 1919 г. у Гродне і ў Мінску.

Асноўная частка тапанімічных прэсонімаў (90%) з’яўляюцца **бікампанентнымі**. У складзе дадзенай групы можна вылучыць тры асноўныя падгрупы намінацый:

1) утварэння за кошт спалучэння ідэектыва і субстантыва без прыназоўніка: 1.1) прэсонімы з кампанентам-тапонімам у прэпазіцыі – прыметнікам, утвораным ад геаграфічнай назвы (айконіма, гідроніма) з дапамогай суфікса **-ск-**: *Астравецкая праўда* (Астравец, 1941), *Баранавіцкая газета* (Баранавічы, 1941), *Беластоцкая звязда* (Беласток, 1939), *Віленская праўда* (Вільня, 1939), *Гомельскі будзільнік* (Гомель, 1920), *Магілёўская праўда* (Магілёў, 1918), *Мазырская камсамоля* (Мазыр, 1925), *Прыпяцкі сплывішчак* (Мазыр, 1934), *Рэчыцкі лесаруб* (Рэчыца, 1934), *Чэрвеньскі партызан* (Чэрвень, 1942); суфікса **-енск-**: *Гродзенскі кур’ер* (Гродна, 1922), або “шляхам простага далучэння канчатка” **-ая** [Граматыка, с. 207]: *Мінская газета* (Мінск, 1941); **1.2)** прэсонімы з кампанентам-тапонімам у постпазіцыі – невытворным назоўнікам, або назоўнікам, утвораным ад геаграфічнай назвы з дапамогай суфікса **-шчын-**: *Незалежная Беларусь* (Вільня, 1919), *Чырвоная Тураўшчына* (Тураў, 1931) і інш.;

2) утварэння шляхам спалучэння двух субстантываў без прыназоўніка: 2.1) прэсонімы з кампанентам-тапонімам, выражаным невытворным назоўнікам, у прэпазіцыі: *Беларусь працы* (Вільня, 1934); **2.2)** прэсонімы з кампанентам-тапонімам у постпазіцыі – невытворным назоўнікам: *Рачнік Беларусі* (Гомель, 1929), *Фізкультурнік Беларусі* (Мінск, 1952); назоўнікам, утвораным ад геаграфічнай назвы з выкарыстаннем суфікса **-чын-** (**-шчын-**): *Газета Случчыны* (Слуцк, 1943), *Зорка Барысаўшчыны* (Барысаў, 1927), *Калгаснік Любаншчыны* (Любань, 1932),

Калектывіст Расонічыны (Расоны, 1932), *Камунар Магілёўчыны* (Магілёў, 1929), *Ударнік Дзяржынчыны* (Дзяржынск, 1934); **конфікса пры- + -оў-**: *Маяк Прыдняпроўя* (Быхаў, 1918) і інш.;

3) утворанія з дапамогай двух субстантываў з прыназоўнікам: з, які “ўказвае на рух, на месца, адкуль накіроўваецца дзеянне” [Граматыка, с. 457]: *Весткі з СССР* (Вільня, 1933); **на**, які паказвае на спосаб выканання дзеяння або сведчыць, “што дзеянне адбываецца ў межах пэўнага месца [Граматыка, с. 456]” *На варце СССР* (Мінск, 1927), “*Ворыва*” *на Капыльчыне* (Копыль, 1931); **у** – для выражэння месцазнаходжання: *Беларусы ў Адэсе* (Адэса, 1918).

У склад групы бікампанентных прэсонімаў уваходзіць значная колькасць аманімічных па сваёй сутнасці найменняў, якія ў фармальным плане не ўяўляюць асаблівай цікавасці. Так, напрыклад, газета пад назвай *Савецкая Беларусь* выдавалася ў Мінску ў розныя храналагічныя перыяды – з 1920 г., 1928 г. і 1943 г. Газета *Савецкае Палессе* з 1935 г. друкавалася ў Мазыры, з 1940 г. – у Лельчыцах, з 1945 г. – у Ганцавічах.

Група **полікампанентных** прэсонімаў з’яўляецца колькасна нешматлікай і ўключае каля дзясятка найменняў. У яе складзе можна вылучыць трохкампанентныя назвы перыядычных выданняў, утворанія з дапамогай градацыйнага аб’яднання субстантыва з дзюма прыметнікамі: **1)** прэсонімы з кампанентам-тапонімам – прыметнікам у прэ- або інтэрпазіцыі: *Віцебская сялянская газета* (Віцебск, 1924), *Вячэрні гродзенскі кур’ер* (Гродна); **2)** прэсонім з кампанентам-тапонімам – невытворным назоўнікам у постпазіцыі: *Сельскагамабарчы рабочы Беларусі* (Мінск, 1928).

Чатырохкампанентныя прэсонімы прадстаўлены адзінкавымі назвамі: *Голас праўды Гродзенскай зямлі* (Гродна, 1926) і *Лісток палітаддзела Талачынскай МТС* (Талачын, 1934).

Пяці-, шасці-, васьмі- і дзевяцікампанентныя прэсонімы ў агульным корпусе найменняў перыядычных выданняў сустракаюцца хутчэй у якасці выключэнняў. Іх форма і семантычныя асаблівасці з’яўляюцца яркім сведчаннем эпохі і адлюстроўваюць спецыфіку і функцыі разнастайных намінацыйных структур, пашыраных у сферы вытворчасці і адукацыі: *Весткі рабоча-сялянскага савецкага ўраду Беларусі* (Мінск, 1919), *Яксны бюлетэнь Віцебскай базы Белкаапмалако* (Віцебск, 1934), *Яксны бюлетэнь Мінскай базы Белкаапмалако* (Мінск, 1934), *Бюлетэнь Слуцкага раённага аддзела народнай асветы* (Слуцк, 1934), *Інфармацыйны бюлетэнь Барысаўскага цэнтральнага рабочага кааператыва* (Барысаў, 1930), *Бюлетэнь Слуцкага раённага аддзялення нарасветы і РК саюза працасветы* (Слуцк, 1934), *Бюлетэнь на якасці малочна-масляных прадуктаў Віцебскай міжраённай базы Белкаапмалако* (Віцебск, 1935), *Бюлетэнь на якасці малочна-масляных прадуктаў Аршанскай міжраённай*

базы *Белкаапмалако* (Шклоў, 1934), *Бюлетэнь аб якасці завадскога масла на масладзельным заводам Аршанскай базы Белкаапмалако* (Орша, 1934).

Прэсонімы, у структуру якіх уключаны эпанімічны кампанент, адметныя тым, што ў рэтраспектыве выразна паказваюць на храналагічную лакалізацыю перыядычнага выдання. Усе яны адносяцца да савецкага перыяду і звязаны з імёнамі У. І. Леніна, І. В. Сталіна, А. Р. Стаханавы.

Сярод беларускіх прэсонімаў з **кампанентамі-эпонімамі** можна выдзеліць дзве структурныя групы найменняў: **монакампанентныя** і **бікампанентныя**.

Монакампанентныя назвы, як і намінацыі з кампанентамі тапанімічнага характару, з’яўляюцца колькасна нешматлікімі. Яны ўтвораны ад прозвішча з дапамогай суфікса **-ец-**, які абазначае асоб, што з’яўляюцца паслядоўнікамі пэўных вучэнняў: *Ленінец*, *Сталінец*, *Стаханавец*. Аднак гэтыя адзінкі ўтвараюць своеасаблівую “аманімічную сетку” – перыядычныя выданні з тоеснымі назвамі выдаваліся ў розныя гады па ўсёй тэрыторыі Беларусі. Так, напрыклад, газета пад назвай “*Сталінец*” з 1931 г. да 1950 г. выдавалася у 25 гарадах і іншых населеных пунктах краіны.

У склад групы **бікампанентных** прэсонімаў з эпанімічнымі кампанентамі ўваходзяць чатыры асноўныя падгрупы, прадстаўленыя рознай колькасцю намінацый:

1) утвораныя спалучэннем ад’ектыва і субстантыва без прыназоўніка: 1.1) прэсонімы з кампанентам-эпонімам у прэпазіцыі – прыметнікам, утвораным ад уласнага імя з дапамогай суфікса **-ск-**: *Ленінскае слова* (Слаўгарад, 1932), *Ленінская перамога* (Парычы, 1934), *Ленінская трыбуна* (Докшыцы, 1943), *Ленінскі кліч* (Крычаў, 1931), *Ленінскім курсам* (Крупкі, 1931), *Ленінскія ўсходы* (Ляшчанка, 1950), *Сталінская праўда*, *Сталінскі зорка*, *Сталінскі сцяг*; **1.2)** прэсонімы з кампанентам-эпонімам у постпазіцыі – назоўнікам, утвораным ад прозвішча з дапамогай суфікса **-ец-**: *Юны ленінец*, *Юныя сталінцы* (Слуцк, 1934) і інш.;

2) утвораныя за кошт спалучэння ад’ектыва і субстантыва з прыназоўнікам: за, які выражае адносіны мэты: *За ленінскія кадры* (Мінск, 1935), *За ленінскую кааперацыю* (Віцебск, 1928), *За марксісцка-ленінскую вучобу*, *За сталінскі ўраджай*, *За сталінскія калгасы* (Крупкі, 1934), *За стаханавскі камбінат* (Орша, 1935), *За стаханавскі рух* (Гомель, 1936), *За стаханавскую працу* (Віцебск, 1953); **па**, пад, што ўказваюць на спосаб дзеяння: *Па ленінскаму шляху*, *Па сталінскаму шляху*, *Пад ленінскім сцягам*.

3) утвораныя аб’яднаннем двух субстантываў без прыназоўнікаў: 3.1) прэсонімы з кампанентам-эпонімам у постпазіцыі – назоўнікам, утвораным ад уласнага імя (асабовага імя, імя па бацьку): *Заветы Ільіча* (Крывічы, 1950), *Закліч Ільіча* (Чэрыкаў, 1919), *Кліч Ільіча* (Сураж, 1933), *Сцяг Ільіча*, *Шлях Ільіча* (Слуцк, 2)1919); *Заветы Леніна* (Жодзішкі, 1950),

Сцяг Леніна, Шлях Леніна (Мсціслаў, 1933); 3.2) прэсонімы з кампанентам-эпонімам у прэпазіцыі – назоўнікам, утвораным ад прозвішча з дапамогай суфікса *-ец*: *Стаханавец палёў* і інш.

4) утвораня спалучэннем субстантываў з прыназоўнікамі: *па* або *пад* (у прэпазіцыі да першага субстантыўнага кампанента), што ўказваюць на спосаб дзеяння: *Па заветах Леніна* (Полацк, 1958), *Пад сцягам Сталіна* (Валёўка, 1950).

Такім чынам, канструкцыі з эпанімічнымі і тапанімічнымі кампанентамі з’яўляюцца важнымі фрагментамі агульнага корпусу беларускіх прэсонімаў. Яны дастаткова разнастайныя па сваёй структуры і ў большай ступені, чым іншыя групы найменняў, паказваюць на храналагічную або тэрытарыяльную лакалізацыю аб’екта.

Літаратура

1. Газеты Беларусі, 1776–1975 : бібліяграфічны паказальнік / Нацыянальная кніжная палата Беларусі; склад.: Л. М. Няхайчык, Ю. А. Ерашэвіч, В. Я. Бакуловіч; навук. рэд. В. У. Скалабан. – Мінск : НКП Беларусі, 2003. – 316 с.
2. Граматыка беларускай мовы : у 2 т. / рэд. К. К. Атраховіч, М. Г. Булахаў. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1962. – Т. 1 : Марфалогія. – 540 с.
3. Кравец, Т. И. Название газеты: ономазиологический и стилистический аспекты : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 08.01.2002 ; 08.02.2002 / Т. И. Кравец ; Урал. гос. ун-т. – Екатеринбург, 2002. – 22 с.

Вольга Слівец

ПРЭЦЭДЭНТНЫЯ ІМЁНЫ Ў АПОВЕСЦІ ВІКТАРА КАРАМАЗАВА “БРАМА”

Даследаванне праблемы прэцэдэнтнасці, якое пачалося параўнальна нядаўна, у сучаснай лінгвістыцы бачыцца запатрабаваным і перспектыўным напрамкам. Сярод беларускіх мовазнаўцаў да вывучэння прэцэдэнтных феноменаў (ПФ) звярталіся А. Супрун, Ю. Гурская, Я. Вільтоўская, С. Прохарава, С. Лясковіч, Г. Юдзянкова. Аналіз ПФ як элементаў міжкультурных зносін, асновы кагнітыўнай базы дае каштоўны матэрыял для даследавання спецыфічных рыс пэўнай лінгвакультурнай грамадскасці. А вывучэнне анамастычнай лексікі ў ракурсе тэорыі прэцэдэнтнасці дазваляе атрымаць новыя факты аб прыродзе і асаблівасцях функцыянавання ўласных імёнаў.

У лінгвістыцы пад *прэцэдэнтамі* разумеюцца “стэрэатыпныя вобразна-асацыятыўныя комплексы”, “узорныя факты, якія служаць мадэллю для ўзнаўлення падобных фактаў, пададзеныя ў маўленні пэўнымі вербальнымі сігналамі, што актуалізуюць стандартны змест, які не ствараецца нанова, але ўзнаўляюцца” [1, с. 105]. Заснавальнікам лінгвістычнай тэорыі прэцэдэнтнасці лічыцца Ю. Каравулаў, які абгрунтаваў яе паводле канцэпцыі *прэцэдэнтных тэкстаў*: “(1) якія валодаюць значэннем для той